

Sayı : 14

Sene : 1988 - 1994

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ

TARİH ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

EDEBİYAT FAKÜLTESİ BASİMEVİ
İSTANBUL 1994

MARKSİZM veya PANİSLÂMİZM
TEMMUZ 1918, SİVİL SAVAŞIN BAŞLANGICINDA
MİLLİYETÇİ TATAR KOMÜNİSTLERİ ve RUS BOLŞEVİKLERİ*

Alexandre Bennigsen

Nadir bir şans eseri eşsiz bir belgeye, 22 Temmuz 1918'de basılan Krosnoe Znamia-Kızıl Bayrak-adlı Rusça gazetenin ilk ve tek nüshasına sahibiz¹.

Krosnoe Znamia, 15 Haziran 1917'den itibaren Kazan'daki Müslüman Sosyalist Komitesince haftalık olarak yayınlanan Tatarca Kızıl Bayrak'ın Rusça baskısı idi².

Bu gazetenin taşıdığı büyük önemi değerlendirebilmek için Milliyetçi Müslüman Komünist hareketinin ikbâl noktası olarak adlandırılabilen 1918 Temmuzunu hatırlamak lazımdır. Bu ta-

* Bu yazı Central Asian Survey, Vol. 6, Nr. 2'de «Marxism or Panislamism: Russian Bolsheviks and Tatar National Communists at the Beginning of the Civil War, July 1918» adıyla yayınlanan makalenin İngilizce'den tercümesidir.

1 Bu vesikayı bulan Ankara'daki arkadaşımız Mahmud Tahir'e teşekkürler.

2 Kızıl Bayrak aşırı ihtilal tarafları, ancak gerçekten marxist olmayan bir yayın organı idi. Sayfalarında marxizm-leninizmin unsurları, panislamik ve hatta dini unsurlarla kolaylıkla harmanlanmış vaziyettedir. Baş yazarı Molla-Nur Vahitov ve yayın kurulunun hemen tamamı gelecek Tatar komünist hareketinin lider şahsiyetleri idi. Mir Said Sultan-Galiyev, İshak Rahmatullin, Burhan Mansurov, İbrahim Kulu, Emine Muhtidinova, Sahibgiray-Said Galiye ve Hasiyet Gaynullin. Kızıl Bayrakın batıda hiç bir kopyesi olmadığı gibi SSCB'de de araştırmaya müsait değildir. Kızıl Bayrak sadece «1917 Şubat-Ekim İşçi İhtilâlinin Zafer Mücadelesinde Tatarlar», Kazan 1957, adlı koleksiyonda yer alan Tatar yazarların alıntılarıyla bilinmektedir. Bu alıntılar gazetede ki çeşitli başyazı ve önemli makalelerin analizini yapmaktaydılar.

rihte hareketin liderleri Molla-Nur Vahitov³ ve Mir Said Sultan Galiyev⁴ bolşeviklerin zor durumlarından⁵ istifade ederek, Müslüman ihtilâlcî harekete gerçek özerkliğini sağlayan çok sayıda önemli ayrıcalıklar koparmayı başarmışlardı. Müslüman Sosyalist Komitesinin Molla-Nur Vahitov tarafından 1917 Nisanında Ka-

3 Molla-Nur Vahitov (1885-1918) Ufa vilayetinin Kungur köyünde zengin bir tüccar ailesinin oğlu olarak doğdu. Kazan'daki Rus Lisesinde okudu. 1910'da marxist çevreye katıldığı St. Petersburg Politeknik Enstitüsüne girdi ve aynı yıl ihtilâlcî faaliyetlerinden dolayı okuldan atıldı. 1911'de St. Petersburg Psiko-Nörolojik Enstitüsü'nün Ekonomi Bölümüne kabul edildi. ve tamamen aynı sebeplerden okuldan atıldı. Sonra 1917 Mart'ına kadar Karayollarının Kazan Şubesinde mühendis olarak çalıştı. 1917 Martında Mir Said Sultan-Galiyev ile Kazan Müslüman Sosyalistler Komitesini kurdu. 1917 Ekiminde Bolşeviklerin safında çarpıştı ve 1917 Aralığında Rus Bolşevik-Komünist Partisi'ne katıldı. 1918 Ocak ayında Stalin tarafından Milliyetler Halk Komiserliği Müslüman Askerî Koleji ve Müslüman İşleri Merkez Komiserliğine başkan olmaya davet edildi. 1918 Temmuzunda Müslüman Komünist Hareketin lider şahsiyeti olmuştu. Ağustos'ta Çeklere karşı savaşan Tatar-Başkır Taburu'nun kumandasını ele aldı. Kazan Savaşı sırasında esir düştü. 19 Ağustos 1918'de idam edildi.

4 Mir Said - Sultan Galiyev, (1880-1930) Milliyetçi Müslüman komünist hareketin lideri bir Tatar. Kazandaki Rus-Tatar öğretmen okulunda okudu. Hayatının ilk döneminde radikal bir milliyetçi idi. 1917 Martında Kazan Müslüman Sosyalist komitesinin önder şahsiyetlerinden biri oldu. 1917 Kasımından itibaren Rus-Bolşevik Komünist Partisi üyesi, Müslüman İşleri Merkez Komitesi üyesi, Müslüman Askerî Koleji başkanı, Milliyetler Halk Komiserliği Küçük Konseyi üyesi, Narkomnatın resmi organı «milliyetlerin hayatı»nın baş yazarı, Tatar Cumhuriyeti merkez yönetim komitesi üyesi. Sultan Galiyev, 1923'e kadar Komünist Parti yönetiminde en yüksek seviyedeki müslüman idi. 1923 Mayısında tutuklandı ve «milliyetçilik ihaneti» suçlamasıyla partiden ihraç edildi. Hemen sonra serbest bırakıldı. 1928'de ikinci defa tutuklandı ve on yıl ağır iş cezasına çarptırıldı. Gönderildiği Solovki kampında öldüğü sanılmaktadır.

5 Şubat 1918'de Taşkend Sovyetinin Rus ve Ermeni birlikleri, kısa ömürlü bağımsız Türkistan hükümetinin merkezi Hokand'ı istila ve yağma ettiler. Şehrin yağmalanması sırasında binlerce müslüman öldürüldü. Aynı yılın Martında, Taşkend Sovyetinin birlikleri Buhara'ya karşı bir saldırı başlattılar. Fakat feci şekilde yenilip geri çekildiler. Basmacı ayaklanması Taşkend Sovyetinin acımasız kolonyalist politikasına karşı Türkistan müslümanlarının cevabı idi.

Kırım'daki ilk sovyet idaresi Nisan 1918'de Alman birlikleri tarafından yok edildi. Kafkaslarda bolşevik hakimiyetindeki Bakü komünü Temmuz 1918'de devrildi ve son olarak Çek lejyonları isyan edip Sibîrya ötesi demiryolu güzergahındaki bütün şehirleri istila ettiler. Bu, doğu Rusyada sivil savaşın başladığının işaretiydi. Ümitsizlik içindeki bolşevikler müslüman desteğine ihtiyaç duyular. Bu sırada onlara pekçok ayrıcalıklar tanımaya da hazırladılar.

zanda kurulmasıyla ortaya çıkan bu muhtariyet kazanma sürecinin başlangıç noktası geçici hükûmet dönemindedir. Komite kısa sürede bütün Tatar radikalleri için hareket merkezi oldu. 19 Ocak 1918'de Halk Komiserleri Konseyi (Sovnarkom)'nin bir bildirisi ile Milliyetler Halk Komiserliği (Narkomnats)'ne bağlı olarak Sibirya ve İç Rusya'daki Müslüman İlişkileri Merkez Komitesi kuruldu.

Molla-Nur Vahitov komiserliğin başkanı, Alimcan İbrahimov⁶ ve Şerif Manatov⁷ yardımcıları idi. Vahitov'un enerjik liderliği ile Cemiyet, Avrupa Rusya'sında kurulacak Müslüman Hükûmeti için bir ön deneme-örnek- teşkil etti. 22 Şubat 1918'de Sultan Galiyev'in başkanlığında Merkez Müslüman Komiserliğinin Kazan şubesi kuruldu.

Mart 1918'de Müslüman komünistlerin iki lideri, Vahitov ve Sultan Galiyev Rusya Müslüman İşçileri Konferansı'nı⁸ Moskova'da topladılar.

Bu konferans büyük bir şevkle 21 Mart'da Rusya Müslüman Sosyalist Komünist Partisini kurdu. Bu parti uygulamada Rusya Komünist Partisinden bağımsız bir merkez komiteye sahipti.

Bir kaç gün sonra, 23 Mart 1918'de Milliyetler Halk Komiserliği, Doğu Rusyadaki mahalli bolşevik birimlerin kuvvetli muha-

6 Bir Tatar romancısı, tarihçi ve politik lider olan Alimcan İbrahimov (1887-1938) bir mollanın oğlu idi. O sol kanat ceditizminin en ilginç şahsiyetlerinden biri idi. 1905-1908 İslah hareketinin liderlerinden biriydi. Rusya Sosyalist Devrimci Partisinin sol kanadına katıldı. Stalin 1918'de M.N. Vahitov ve S. Manatov'la birlikte Müslüman İşleri Merkez Komitesinde yer almak üzere İbrahimov'u davet etti. 1918'den beri komünist parti üyesi idi. 1920-1928 arası, Tatar Cumhuriyeti Narkompros'unun Akademik merkez başkanı idi. İbrahimov, Tatar dilinin ruslaştırılmasına karşı çıktı ve arap harflerini savundu, 1937'de milliyetçilikten tutuklandı. 1938 Ocağında hapisshanede öldü. 1954'den sonra itibarı iade edildi.

7 Şerif Manatov, Başkı, molla oğlu, St. Petersburg Politeknik Enstitüsünde ve İstanbul'da okudu. 1917 başlarında Manatov sağ kanat bir milliyetçi idi. Aynı yıl daha sonraları Bolşeviklerin tarafına geçti. 1918 Ocağında Stalin tarafından Müslüman İşleri merkez komitesi (başkan yardımcılıklarından), biri ile ödüllendirildi. 1919'da Türk Komünist Partisinin kuruluşuna yardım için Ankara'ya gönderildi, ancak başarılı olamadı. 1920'den sonra iki alkibeti bilinmiyor.

8 Konferansla ilgili bilgi için bak. «M.K. Muharrımov» Ekim İhtilali ve Tatanistanda Milliyet Problemi, Ekim 1917-Temmuz 1918», Kazan 1958, s. 187-195.

lefetini kırarak Sovyet Sosyalist Tatar-Başkır Cumhuriyeti'nin kuruluşu kararnamesini yayınladı. Yeni Müslüman devletin teşkilatı bizzat Vahitov ve Sultan Galiyev tarafından teorik-ihtilalci Volga-Ural devleti örneği üzerine kurulmuştu. Yeni devletin sınırları Ufa vilayeti dahil olmak üzere Güney Uralları ve Orta Volga'nın çok geniş toprakları, Orenburg'un Başkır kesimi, Çuvaş ve Mani bölgeleri hariç Kozan, Perm vilayetinin müslüman bölgeleri, Viatka Simbirsk ve Samarra'yı içeriyordu. Yeni devletin muhtemel nüfusu 5-6 milyon arasında tahmin edilmekteydi. Bu faaliyetler Tatar liderler için büyük başarı demektir ancak hareketlerinin politik bağımsızlığını garanti altına almaya kafi değildi. Molla Nur Vahitov avantajını daha da zorlayarak, 2 Mayıs 1918'de Milliyetler Halk Komiserliğinden Müslüman Kızıl Ordu meydana getirme işini Merkezi Müslüman Komiserliğine havale eden bir kararname elde etti.

Neticede ilk Müslüman Komünistler Kongresi 17-23 Haziran 1918'de Kazan'da düzenlendi. Konferans, eski Müslüman Sosyalist Komünist Partisini Rusya Müslüman Komünist (bolşevik) partisiyle değiştirmeye karar verdi.

Bu partinin, Moskova bolşeviklerince atanan değil, kendi üyeleri tarafından seçilen bir merkez komitesi vardı. Krosnoe Znamia, Tatar Komünistlerinin bu son zaferinin üzerinden bir ay bile geçmeden ortaya çıktı. Çıkış sebebi, gazetenin 5 Temmuz tarihli nüshasının 2. sayfasındaki başyazıda «Bizim Yolumuz» başlığı altında açıkça izah edilmişti.

Başyazı tuhaf bir müstear-timurlenk-imza ile çıkmıştı. Bu muhtemelen Vahitov'un ya bizzat kendisi ya da en yakın arkadaşlarından biri hatta belki de Sultan Galiyev idi.

«Rus bolşevik basını Tatar işçi sınıfının iç yaşamına hemen hiç ilgi göstermediği, gösterdiğinde de tamamen yanlış yazdığı için Müslüman işçilerin menfaatlerini müdafaa edecek Rusça bir haber organı yayınlamaya karar verdik. Bu gazete, Müslümanlara çamur atan, yalan söyleyen ve haksız provakasyonlar yapan Znamia Revolivtsii, -ihtilal bayrağı-gazetesine karşı yayın yapacaktır».

Krosnoe Znamia -Kızıl Bayrak- sivil savaşın ilk aylarında Tatar komünist liderlerle mahalli Rus bolşevikleri arasındaki gergin ilişkilerin iç yüzünü anlamamızı sağlar. Gazetenin çizdiği tablo, Sivil savaş ve ihtilal hakkındaki Sovyet tarihçiliğinde gördüğümüz iyimser fakat çok hatalı Lenin dostluğu imajı ile dikkat çekici bir zıtlık içindedir. Bu hiç şüphesiz Temmuz 1918'de Çek Lejyonlarının bütün doğu Rusyayı tehdid eden saldırılarının vuku bulunduğu, sivil savaşın en kritik anında Rus bolşevikleri safında yer alan Tatar ihtilâlcilerin, karşı ihtilalcilerle savaşmaktan ziyade Rus yoldaşlarının emperyalizmine direnmekle meşgul olduğunu göstermektedir. Yine gazete, Temmuz 1918'de Rus komünistlerin sömürgeci yaklaşımları konusunda Tatar komünist liderlerin hiç de hayal içinde olmadıklarını göstermektedir. Bu sırada, Rus ve Müslüman ihtilâlcilerin politik amaç ve beklentileri çoktan ayrılmıştı.

Müslümanlar mazlum İslâm dünyasını Avrupa-(Rusya dahil) emperyalizminden kurtarmayı isterken, Ruslar tamamen işçi ihtilalinin sosyal yönü ile meşguldüler; madem ki müslümanlarda işçi sınıfı yoktu öyleyse onlar da ihtilalin nimetlerinden faydalanmamahydılar.

(Krosnoe Znamia) Kızıl Bayrak Tatar radikallerin çoğunluğunun zamanın önemli problemlerine karşı aynı yaklaşım içinde olduklarını göstermektedir. Özellikle, Ruslarla tamamen ayrı düşükleri iki temel konuda, a - Doğu Rusyada büyük bir müslüman devletin Tatar Başkır Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinin,kurulması. b - Ekim ihtilalinin ortaya çıkardığı ihtilalci potansiyelin Merkezi Avrupaya değilde İslamî doğuya doğru yönlendirilmesi.

Sovyet tarihçiliğince, mükemmel bir bolşevik, inanmış bir leninist-enternasyonalist ve «hain»Sultan Galiyev'in rakibi olarak tanımlanan, Tatar Komünizminin önde gelen lideri Molla Nur Vahitov Kızıl Bayrağın sayfalarında, milliyetçi ve arkadaşı Sultan Galiyev den daha samimi bir pan-islamist olarak görülür.

Kızıl Bayrak sadece dört sayfadan ibaret olmakla beraber, sivil savaşın Orta Volga bölgesindeki ilk dönemleri hakkında en zengin ve değerli vesika olmasına yetecek kadar bol malumata sahiptir.

İlk sayfa bütün müslüman işçilere bir çağrı ile başlar. Bu çağrı koyu panislamik bir hava taşır.

«Uzak doğuda, Hindistan'da, İran'da, Afganistan'da, Belucistan da Hive'de Buhara'da Arabistan'da ve medenî Avrupalıların-İngiliz Fransız ve İtalyanların-Afrikadaki kolonilerinde, Mısır'da, Fas'da, Cezayir'de, Tunus'ta ve Tripoli'de yüz milyonlarca müslüman işçi, zalim Avrupa emperyalizmi egemenliğinde acı çekiyor. Onlara yardım için acele et, Dünya ihtilâlinin kızıl Bayrağını kaldır! Bu çağrıyı diğer iki çağrı takip etti: Bütün müslüman işçilere hitap eden ilki, Halk Komiserleri Konseyi Başkanı V. Ulyanov (Lenin), Narkomvoen başkanı L. Trotskii, Merkez Müslüman Komiserliği başkanı M. N. Vahitov ve Uluslar halk komiserliği Başkan Yardımcısı Fr. Razin tarafından imzalanmıştı.

Çağrının üslûbü kuvvetle milliyetçi idi. Müslüman işçiler-Tatar veya Başkır değil -Müslüman Sosyalist Ordunun- sadece kızıl ordu birlikleri değil, saflarında toplanmaya çağrıldılar. Çağrı işçi ihtilalini değil, topraklarına Çeklerin yardımı ile Rus siyah yüzlerin sızdığı, yeni doğumun sancıları içindeki Tatar-Başkır Sovyet Sosyalist Cumhuriyetini kurtarmaya yönelik idi.

19 Haziran 1918 tarihli ikinci çağrı işçileri ve kızıl ordu savaşçılarını; karşı ihtilalciler, Çekler ve burjuva için çalışan ajan provokatörlere karşı uyanık olmaya çağırmak için Kazan komitesi ya da Müslüman Komünist Partisi tarafından yapılmıştı.

İkinci sayfadaki Timurlenk imzalı başyazı, sadece Müslüman işçilerin hayatını anlatmaya ayrılması gereken Rusça nüshanın gerekliliğini vurgulayarak başlar. Zira Müslüman işçi sınıfının hayatı Rus Bolşevik basınında ya görmezden gelinmiş ya da tamamen çarpıtılmıştır. Yazar bir örnek olarak Rus Bolşevik basınının Kazanda düzenlenen çok önemli Müslüman toplantılarının hiç birinden bahsetmemesine işaret eder.

«Bu sebeple, Müslüman-Sosyalist-Komünist Parti liderleri, müslüman işçilerin haklarını savunmak, ve bir Tatar Başkır Cumhuriyeti kurmak için mücadele etmek üzere Rusça bir basın organı yayınlamaya karar verdiler».

Bunu Kazandaki Bolşevik teşkilatın önde gelen isimlerinden Karl Grassis'e⁹ doğrudan bir saldırı izledi.

«Eski yoldaşımız, Karl Grassis, Znamie Revolütsii de¹⁰ Rus işçi ve köylülerine, bizim Tatar Başkır Cumhuriyeti kurma çabalarımızın sağlıksız ve yetersiz olduğunu izah ediyor. Bize saldırıları iftiradır. Fanatizmi onun gerçekleri görmesini engelliyor olmalı, yalan söyleyip meseleleri saptırıyor. Grassis'in, Panislam, milliyetçilik veya müslümanlarla ilgili herhangi bir izm yoluyla Rusları korkutmaya çalışması ancak onun cehaleti ile açıklanabilir». Timurlenk, açıkça mahalli bolşevikleri kasederek mahalli manyakların diktatörlüğüne karşı acımasızca savaşacaklarını söyleyerek sözünü bitiriyor.

Yine ikinci sayfada Müslüman ilişkileri Merkez Komiserliği başkam Molla Nur Vahitov'un Tatar Başkır Cumhuriyeti Sovyetleri genel kongresinde yaptığı bir konuşma metni yer almaktadır. Bu konuşma Vahitov'un, müslüman işçilerin sadakati, yeterliliği ve ihtilalci istekleriyle; tereddüt ve korkaklıklarını mukayese ettiği -Lomoroza koleksiyonundan aldığı ve patolojik suçlular olarak adlandırdığı- Rus Bolşeviklerine ve Karl Grassis'e yeni bir saldırı içermektedir. «Sadece ilkel Sosyalistler Tatar-Başkır Cumhuriyetinin tarihî manasını kavrayamaz» diyen Vahitov, konuşmasını Pan-İslamik bir çağrı ile bitiriyor.

«Uzak Hind'de, Mısır'da Nil kıyılarında ve Asyanın derinliklerinde yaşayan milyonlarca müslüman kardeşimizin Avrupa burjuvasının egemenliği altında acı çektiğini unutma! Asil kalplerimiz onları hürriyetlerine kavuşturma arzusu ile yanıyor».

İki ve üçüncü sayfalarda Sukhoi (kuru) müstear adıyla imzalanmış, «Karşı ihtilalci Kargaşa Esnasında Müslüman Sosyalistler» başlıklı uzun bir makale yer almaktadır. Bu hemen tama-

9 Kazan Sovyetinin başkanı ve Rusya Bolşevik Komünist Partisi Kazan teşkilatının önderi Karl Grassis bir enternasyonalistti. Tatar arkadaşlarının milliyetçi isteklerine taviz verilmesine karşı düşmanca tavır aldı. Grassis fikirlerini «Milliyet meselesi üzerine», Kazan 1918 adlı broşürde ve çeşitli makalelerde, bilhassa «Tatar Başkır Meselesi üzerine» Zhizni Natsional'niseti No. 5 (61), 8 Şubat 1920 adlı makalede açıkladı.

10 Kazan Rus Bolşevik Komünist Partisinin resmi yayın organı, Başyazarı Karl Grassis idi.

men unutulmuş, çok az bilinen bir olayı anlatan milliyetçi ve anti-Rus bir parçadır. 1918 Haziranında, Çekler Kızıl Orduyu bozguna uğratmış ve Kazan'a yönelmişken Kazan Garnizonundaki bazı Kızıl ordu birlikleri iktidarı ele geçirmek için başarısız bir girişimde bulunmuşlardı.

Çeklerin Kazan'ı işgal denemesi, Sovyetlere bağlı kalan Müslüman Sosyalist Komitesinin kontrolündeki müslüman birliklerin müdahalesi sayesinde başarısızlığa uğratıldı. Bu birlikler Kazan Müslüman Sosyalist 1. Alayı ve Merkezî Müslüman Askeri Okulu başkanı Sultan Galiyev'in Moskova'dan gönderdiği Tatar Başkır birliği idi.

Makale, Kazan Sovyetindeki Rus bolşeviklerin mantıksız düşmanlıklarına ve yayın organları Znamia Revolütsii'nin Müslüman Sosyalistlere ve bilhassa liderleri M. N. Vahitov ve M. S. Sultan Galiyev'e attıkları iftiralarına rağmen, Müslüman Sosyalistlerin Sovyetlerin gücünü korumaya karar verdiklerini açıklar.

«Biz Sovyet liderlerine, Müslümanların Rus Sosyalist partilerin sessiz uzantıları değil, onların güvenilir dostları olduklarını anlatmalıyız». Makale, Müslüman Sosyalist propaganda komitesi, Müslüman İlişkileri Merkez Komiserliği propaganda bölümü ve Kazan Sosyalist Müslüman komitesinin birinci birleşik toplantısından geçirilen bir kararname metni ile sona erer. Kararname Rus deniz taburundaki düzensizlik ve terhis edilen 2. Rus alayındaki paniğe işaret ederek müslüman birliklerin tamamen bağımsız kalmalarının gerekliliğini ilan ediyordu.

«Kazan Garnizon Komitesindeki düzensizliği göz önüne aldığımızda biz müslümanlar kendi alaylarımızı yetersiz ve güvenilmez herhangi bir teşkilâta bağlamayı red ederiz. Merkez komitesinin birliklerimizin tüm sorumluluğunu üstlenmesini isteriz».

Gazete üçüncü sayfada, Müslüman İşleri Merkez Komitesinin Merkez Müslüman Askeri lisesi müdürü M. N. Vahitov imzalı iki emrini yayınladı. İki emirde Milliyetçi Müslüman komünistlerin programının ana hedeflerinden biri olan Müslüman kızıl ordusunun kurulması ile alakalıydı.

İlk emir birinci Tatar-Başkır piyade taburunun kuruluşundan bahsetmekteydi. Taburun komutanı Litvanyalı bir Tatar olan Ale-

xandrovich ve komiseri Minhac Konov¹¹ idi. İkinci emir bütün Müslüman komiserlere gönderilen, Müslüman askeri birliklerin kurulması çağrısı idi. Üçüncü ve dördüncü sayfalardaki bilgi daha politik karakterlidir. Bu sayfalarda üç alt başlıktan oluşan «Müslüman İşçinin Dünyası» adlı uzun ve imzasız bir makale vardı. İlk alt başlık 2 Temmuz 1918'de Kazan'da toplanan İlmî Eğitim Koleji'ni anlatmaktadır. Bu (Kolej) Müslüman İşleri Merkez Komiserliği ile 3. Müslüman Öğretmenler Kongresinin işbirliği ile şekillendirildi. Sultan Galiyev'in bu teşkilatda doğrudan yer aldığını biliyoruz. Bu toplantıya katılanların büyük kısmı, Sovyet Müslümanlarının kültür hayatında önder roller oynayacak, bazıları da Müslüman Milliyetçi Komünist Hareketinin liderleri olacaktı. Bunlara H. Muhitdinov,¹² A. Mustafin, H. Bagidov, G. Şeref¹³, Emine Muhitdinova¹⁴, G. H. Mamina, M. N. Vahitov, Alimcan İbrahimov, Mir Said Sultan Galiyev, İshak Kazakov,¹⁵ ve

11 Minhac Konov, Merkezi Müslüman Askeri Kolejinin önde gelen isimlerinden bir Tatar. Başkanlığını Stalin'in yaptığı Doğu Halkları Komünist teşkilatı merkez bürosunun dört bakanından biri idi. Diğer üç bakan Bunyat-zade Dulat Aliev, Yarullin ve M.S. Sultan Galiyev (ikinci başkan) idi. Konov samimi bir milliyetçi idi. Kızıl Armiya (Kızıl ordu) gazetesindeki bir makalede Ekim devriminin Tatarların durumunu iyileştirmedeğini söyleyecek kadar ileri gitmiştir. Bu konuda Sultan Galiyev'in «Otonom Tatar Cumhuriyeti», Zhizn Natsional nostei, No: 1, 1923, sayfa 32'ye bakınız.

12 Hayrullah Muhiddinov, Kazan Müslüman Sosyalist Komitesinin ilk üyelerinden ve Vahitov ile Sultan Galiyev'in arkadaşlarından biriydi.

13 Alimcan Şeref, Tatar tarihçisi, 1905-8 İslah hareketinin liderlerinden biri idi. 1917'de Kazan Üniversitesi Tarih Fakültesinde talebeydi, Müslüman Milletler Meclisinde delege, İdil-Ural Devleti projesi'nin yazarı ile Milliyetçi ve Pantünkist Şeref, göçü reddetti ve Tatar Cumhuriyetinin kültür hayatında aktif rol oynamaya devam etti. 1926'da Bakü'deki Türkoloji kongresinde Alimcan İbrahim ile Sovyetlerdeki bütün müslümanların dilleri için Arap alfabesinin kullanılması için korumaya beyhude yere uğraştı. 1932'den sonra ortadan kayboldu, muhtemelen yok edildi.

14 Emine Muhitdinova, bir molla kızı. İlk Tatar kadın bolşeviklerdendir. 1918'den itibaren Rusya Bolşevik Komünist Partisi üyesi. Kazanda Kızıl Bayrağın yazarlarından. Kazan Müslüman Sosyalist Komitesi başkan yardımcısı. Kazan hükümeti sekreteri. Bir enternasyonalist olarak Muhitdinova, kendi vatandaşlarına karşı Rus bolşeviklerin yanında yer aldı. 1923'den sonra Sultan Galiyev'in meşhur bir düşmanı oldu.

15 İshak Kazakov, Tatar Öğretmen, 1917 yazında Rusya Bolşevik Komünist Partisine katıldı. 1917 Şubatında Kazan Müslüman Sosyalist Komitesi üye-

Ş. Ahmediev dahildir. Bu ilmî kolejin çok geniş ve hırslı bir programı vardı. Toplantı, Merkezî Ruz teşkilatlarının idaresinden bağımsız, sadece müslümanların kontrolünde olacak Rusya'daki müslüman ilmî ve kültür cemiyetlerinin merkezi olmayı amaçlamıştı. Kolejin vazifeleri aşağıdaki gibi belirlenmişti. 1 - Rusyadaki bütün müslüman halklar için milli ve (müslüman) bir eğitim sisteminin teorik temellerini yerleştirmek, 2 - Herhangi bir Sovyet müessesesi tarafından -mesela Narkompros- değil Müslüman İşleri Merkezi Komitesince desteklenmek 3 - Bütün ilmî meselelerde tam bağımsız olmak, 4 - Kolejin kararlarını yerine getirmekle sorumlu olmak, 5 - Uzmanlar çağırıp konferans ve kongreler düzenlemek.

Kolejin en önemli vazifeleri arasında özellikle temel bir müslüman kütüphanesinin kurulması, okul kitaplarının basımı, müslüman okulların programlarının hazırlanması ve hepsinin ötesinde kolejin kendisini bir müslüman ilimler akademisi haline dönüştürmesi bulunuyordu.

Makalenin ikinci alt başlığı Müslüman Sosyalist Komitesince 1 Temmuz 1918'de toplanan özel bir oturumun raporunu ihtiva etmektedir. Oturuma Kazandaki bütün ihtilalci müslüman teşkilatlarından temsilciler ve Merkez Rusya Müslüman teşkilatlarından delegeler katılmışlardır. Oturum'da Tatar-Başkır cumhuriyetinin geleceği tartışıldı. Rapora göre, tartışmalar sırasında sadece iki ünitarist, otonom Müslüman Cumhuriyetini desteklemedi. Fakat onlar dahi bu kuruluşa etkin olarak muhalefet etmeyeceklerini ifade ettiler. Bu durum 1918 Temmuz'unda Müslüman Komünistler arasında fikir birliği ve Rus bolşeviklerin merkezîyetçi siyasetine karşı umumi bir müslüman muhalefeti olduğunu göstermektedir.

«Bizim Cumhuriyet fikrini Rus işçileri arasında yaygınlaştırmak ve çok sayıda Rus Sovyet liderinin düşmanlıklarından korunmak için» beş üyeli özel bir komisyon teşkiline karar verildi. Üyeler, Sultan Galiyev başkan, Ş. Ahmediev, S. Antanev, C. Kasimov ve denizci Ziganşin idi.

si oldu. 1920'den sonra milliyetçi komünist Sultan Galiyev'in en yakın çalışma arkadaşlarından biriydi. 1928'den sonra ortadan kayboldu, muhtemelen öldürüldü.

Makalenin üçüncü alt başlığı 10 Temmuz 1918'de Müslüman Sosyalist Komitesi merkez komitesinin çağrısıyla Kazan'da toplanan Bütün Rusya Müslüman Komünistleri Kongresinin kısa bir raporunu ihtiva etmektedir. Sivil savaş yüzünden, beklenen 150-200 delegenin yerine 25-30 tanesi geldi. Delegeler, Moskova, Petrograd, Arkhangelsk, Perm, Samara, Simbirsk, Saratov'dan komünist grupları temsil ettiler. Kongreye Moskovadan gelen Türk sosyalisti Mustafa Subhi¹⁶ başkanlık etti. Gazetenin dördüncü sayfasında 27 Haziran 1918'de Kazan Yunusov Meydanında gerçekleştirilen müslüman işçiler ve Kızıl ordu mensupları toplantısının Kantemir-belki müstear isim-imzalı geniş bir raporunu bulmaktayız. Bu toplantıyı Kazan bölgesi müslüman işleri komiserliğinin propaganda bölümü kısmı üyesi G.Kasmov yönetti. Aşağıdaki şahısların konuşmaları analiz edildi. Mahalli Çekay'ı temsilen bir Başkır bolşeviği Kazan Müslüman Sosyalist komite üyesi olan İshak Rahmatullin, meçhul bir Tatar komünisti I. Galiyev, Sahib Giray Said Galiev,¹⁷ ihtilâlin zaferi ümidlerini ifade eden tarihçi Alimcan İbrahimov ve müslüman komünist hareketin liderleri Sultan Galiyev ve Vahitov. Sultan Galiyev ve Vahitov'un konuşmaları belirgin şekilde Pan-İslâmî idi. Sultan Galiyev, Avrupa emperyalizminin en büyük kurbanı Müslüman do-

16 Mustafa Suphi, (1883-1921) Türk sosyalist, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi ve Paris Siyasi Bilimler Okulundan mezun oldu. 1908'den sonra gazeteci ve İstanbul Pedagoji Enstitüsünde öğretim üyesi oldu. 1910'da Osmanlı Sosyalist Fırkasına üye oldu. İhtilâlcî faaliyetlerinden dolayı tutuklandı. 1914'de savaş süresince göz altında tutulduğu Rusya'ya kaçtı. 1917'den itibaren Rusya Bolşevik Komünist partisi üyesi. 1918 Temmuzunda ilk Türk komünist savaş esinleri grubunu teşkilatlandırdı. 1918-20 arasında Müslüman İşleri Merkez Komitesi üyesi idi. Komünter'nin ilk kongresinde delege ve 1920 Eylülünde Bakü'deki Türkiye Komünist Partisinin düzenleyicisi. 28 Ocak 1921'de Subhi ve Bakü'deki Türkiye Komünist partisi merkez komitesinin tüm üyeleri Türkiye'ye geri gönderildiler. Trabzon'a vardıklarında mahalli polisçe öldürüldüler. Sovyet hükümeti protesto etmedi.

17 Sahibgiray Said Galiyev, 1884-1939, Tatar ve Çarlık ordusunda subaydı. Mart 1917'de Rusya Bolşevik Komünist Partisine katıldı. 1918 Şubatında Kazan Sovyeti Milliyetler Komiseri oldu. 1920'de Tatar devrim komitesi başkanı ve Eylül 1920'de Tatar Cumhuriyeti Halk Komiserleri Konseyi başkanı oldu. Said Galiyev, solcu enternasyonalist ve Tatar komünist hareketinin Rusçu kandanı idi. Buna rağmen 1938'de tutuklandı ve aynı yıl milliyetçi diye idam edildi.

ğunun işçi yığınlarına Bolşevik ihtilâli desteklemeleri çağrısında bulundu. Vahitov'da Tatar-Başkir Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin amacı ile İdil-Ural devletinin burjuva amacı arasındaki farkı izah etti. «Tatar-Başkir Cumhuriyeti,» der Vahitov, «Avrupalı emperyalistlerin hakimiyeti altında ezilen yok olan müslüman işçilerin yüz milyonlarcasına devrim ışığı olacaktır». Dördüncü sayfadaki Rus devrimi ve Doğu başlıklı son makale, Mustafa Subhi, ile yapılan bir mülakat olup Sultan Galiyev imzalıydı. İki komünist lider arasındaki konuşma Ekim devriminin İslâmî doğuya bilhassa Türkiye'ye yayılması meselesi üzerinde yoğunlaşıyordu.

Bu makale kesinlikle gazetenin en önemli dökümanıdır. Bu makale Sultan Galiyev'in 1918 Temmuzunu gibi erken bir tarihte dünya devriminin yönlendirilmesi problemi ile ilgilendiğini, sonraları yazdığı ve Stalinle aralarının açılmasına yol açan meşhur «Sosyal Devrim ve Doğu»¹⁸ makalesinde geliştirdiği; üçüncü dünyanın tartışmasız önderliği gibi cesur ve aykırı fikirleri olduğunu göstermektedir.

«Rus devrimi ve Doğu» aynı zamanda bu günkü Sovyet tarihçiliğince dürüst bir Bolşevik ve Leninist olarak takdim edilen Türk komünist lider Mustafa Suphi'nin, gerçekte Rus yoldaşlarının enternasyonalizminden ziyade milliyetçi Tatar komünistlerinin devrimci Pan-İslamcılıklarına daha yakın olduğunu gösterir. «Sutan Galiyev Mustafa Suphi'den iktibasla; «Dünya ihtilalinin en önemli hedefi, hareketi Türkiye ve doğunun diğer İslâm ülkelerine yaymaktır. Eğer müslüman ülkelerin işçileri sosyalizmi desteklemeye süratle ikna edilemezlerse bu emperyalistler tarafından bize karşı kullanılacaktır. Şayet kapitalizm Avrupada yenilirse müslüman ülkelerde zemin bulacak ve bize oradan saldıracaktır».

¹⁸ M.S. Sultan Galiyev, «Sotsial'naiia Revoliutsia Vostok» Zhizni Natsional'nostei No: 38 (46), 5 Ekim 1919, No: 39 (47), 12 Ekim 1919 No: 42(50) 2 Kasım 1919, Son makale hiç görülmedi, muhtemelen bizzat Stalin tarafından sansür edildi.

NETİCE

Krosnoe Znamia, ilk Tatar Komünistlerin 1918'lerde politik bakımdan gelişmişliklerini, anlayış ve amaç birliği içinde olduklarını göstermektedir. Onlar sadık komünist oldukları için değil Bolşevizmin karşı ihtilalci beyaz Rusların ideolojisinden daha az şeytanca olduğuna inandıkları için Rus komünist partisine katılan radikal ve milliyetçi müslümanlardı. Bununla birlikte Rusya'nın yeni sahipleri ile uzun süreli ilişkilerin olasılığı üzerinde kesinlikle en ufak bir hayale kapılmadılar. Onlar çatışmanın çok uzak olmadığını biliyorlardı ve kendilerini çılgıncasına bu kaçınılmaz sona hazırlıyorlardı. Doğru veya yanlış, Orta Volga-Ural bölgesinde kurulacak büyük bir müslüman devletin-Tatar-Başkır Cumhuriyetinin Rus emperyalizminden en iyi korunma yolu olduğuna inanmışlardı. Onların nazarında kendileri ile özgürlükleri için çalıştıkları doğu halkları arasındaki ortak bağ İslâm'dı. Krosnoe Znamia bu noktada nettir. Hareketlerinin ve hedeflerinin temelleri Pan-islamizm idi.

Krosnoe Znamia'nın yayımından bir kaç gün sonra Çek lejyonerleri Kazanı istila ettiler. M. N. Vahitov hapse atıldı ve 19 Ağustos'da idam edildi. Kazan savaşı sırasında Moskovada bulunan Sultan Galiyev Müslüman Milliyetçi komünist hareketin tek lideri olarak kaldı. Bundan sonra Sadece Stalinin değil bütün bolşeviklerin muhalefetiyle karşılaştı.

Zafer dalgasının Kızıl ordu lehine akmaya başladığı, 1918 sonbaharıyla birlikte Sovyet liderleri müslüman müttefikleriyle ilişkilerinde daha cesur oldular ve davranışlarını dramatik bir şekilde değiştirdiler.

Bütün müslüman askeri birlikleri Kızıl Ordunun genel idaresi altına alındılar. Müslüman milliyetçi programın temel taşlarından olan büyük Tatar-Başkır Devleti projesi terkedildi. Yerine iki küçük Cumhuriyet kuruldu. 23 Mart 1919'da Başkır Cumhuriyeti, 27 Mayıs 1920'de Tatar Cumhuriyeti. 1918 Kasımında Moskova'da tertiplenen birinci Müslüman Komünistler Kongresinde, Stalin-Bolşevik Bağımsız Rusya Müslümanları Komünist Partisini Rusya Komünist Partisine katılmaya zorladı. Neticede 1918'de Müslüman hükümeti vekili görevi yapan Müslüman İşleri Mer-

kez Komitesi gözden kayboldu ve yerine daha sıradan ve yetkisiz bir müessese kuruldu; Tatar-Başkır Komiserliği.

Krosnoe Znamia, müslüman komünist liderlerin sivil savaşın ilk safhalarına ve ihtilale karşı tavırlarını, açıklıkla ve serbestçe ifade ettikleri güvenilir tek vesikadır. O göstermektedir ki, Sultan Galiyev ile Stalin arasında beş yıl sonra ortaya çıkıp ihtilalci müslüman aydınların varlıklarının ortadan kaldırılmasıyla neticelenen çatışma sadece basit bir şahsi düşmanlıktan kaynaklanmıyordu; derin tarihî kökleri vardı. Müslümanlar Ekim devriminin kendi milli bağımsızlıklarının başlama noktası olduğuna inanıyorlar. Rus bolşevikleri için ise Ekim devrimi, Çarın eski tebaası üzerinde kendi yönetimlerini kurmaları için yeni ve daha etkili bir fırsat idi.

Tercüme : Cezmi Eraslan